

SECULARISATIE

Hans Boutellier, *Het seculiere experiment. Hoe we van God los gingen samenleven*, Amsterdam, Boom, 2015, 239 pp., € 23,50, ISBN 9789089536211

‘Veiligheid en burgerschap’, zo heet de academische discipline waarin de auteur doceert. Maar hij schreef veel over secularisatie, omdat deze vraag hem al zo lang bezighoudt: kan een moraal zonder God? Vijftig jaar geleden werd in Nederland – en uiteraard elders ook – ‘beslist’ dat dat dan maar moest kunnen. Nu weten we het niet meer zo zeker, merkt de auteur op. Het Westen is een beetje de pedalen kwijt en net op dat moment krijgen we redelijk massaal bezoek van andere religies uit andere windstreken, voornamelijk moslims.

De hele problematiek wordt wel eens samengevat in de term ‘secularisatie’, maar dat is een heel problematische term, begrijpt ook de auteur. Voor de ene is het met religie afgelopen, voor de andere mag religie binnen bepaalde (legale, politieke, filosofische) kaders, voor nog een ander verschuift religie van institutioneel naar breed spiritueel. Hier en daar duiken zelfs termen als ‘postseculier’ en ‘desecularisatie’ op. Het hele containerbegrip wordt in het eerste luik ontleed.

“Was God in de negentiende eeuw door Nietzsche dood verklaard, vanaf de jaren zestig werd dat een sociologisch feit.” (173) De culturele voltrekking van die autopsie wordt door de auteur nauwgezet in (Nederlandse) kaart gezet in het tweede luik van zijn boek, ‘De veldstudies’. De auteur gaat op zoek naar toetsstenen waarmee de vraag naar ‘moraal zonder God’ kan worden onderzocht. In veldstudies vindt hij verbanden tussen enerzijds religiositeit en anderzijds criminaliteit, diversiteit, seksualiteit en veiligheid(sgevoel) – dat hoort namelijk tot zijn vakgebied. Hij hanteert daarbij een ‘empirisch-reflectieve methode’ die nergens de sociale wetenschap echt verlaat, zonder daarom zelf een sociologische studie te zijn. Hij filosofeert over bevindingen uit de sociologie, criminologie en seksuologie, over actuele socio-politieke vectoren als veiligheid en diversiteit en speelt die overdenkingen terug naar de maatschappij en haar instituten, met aandacht voor eventuele sporen van secularisatie. Dat betekent dat zaken als persoonlijke zingeving of ontologische godsbewijzen hier niet te pas komen. De sociale en historische gegevenheid waartegen de auteur zijn onderzoek plaatst, is de secularisatie als “de afname van de sociaal regulerende functie van een gemeenschappelijk geloof in een (intentionele) hogere macht.” (24)

De auteur stelt vast dat het ons allemaal nog niet zo erg is vergaan. Goed, elke vorm van gezag is verdwenen, elke externe referentie ontoegankelijk verklaard, maar we hebben procedures ontwikkeld om die evolutie pragmatisch,

instrumenteel op te vangen. Er zijn de wet, sociale regulering en wederkerigheid. Die maken dat er nog ergens een soort moreel sediment blijft doorwerken. Maar dat sediment, denk ik, blijft dode stof wanneer het niet wordt beleefd als fatsoen, en dat heeft geen enkele andere voedingsbodem dan levensbeschouwing. Dat vergeet de auteur expliciet te vermelden.

Wellicht is dat net de reden waarom nadrukkelijk ongelovige filosofen – Alain Badiou, Gianni Vattimo, Slavoj Žižek, Jacques Derrida, enzovoort en dan vergeet hij er nog enkele, zoals bijvoorbeeld Jean-Luc Nancy – op het belang van levensbeschouwing op het publieke terrein zijn gaan wijzen. De uiteindelijke wortels van het ‘goede samenleven’ kunnen namelijk niet uit de wetenschap of de techniek (de niet echt overtuigende ‘pragmacratie’ (30; 173vv) van de auteur) worden gepuurd. Jammer dat de media dat nog steeds niet doorhebben en strikt rationalistische anachronismen blijven opvoeren, meestal geformuleerd als gehaktbalpraat en hakbijlpedanterie.

Tot voornoemde ‘pragmacratie’ besluit de auteur in zijn laatste twee hoofdstukken. Heel terecht neemt hij daar enkele ‘postmoderne’ filosofen (Jean-François Lyotard, Michel Foucault, Gianni Vattimo) op en belandt bij een gezond nihilisme. “In een dergelijke situatie moeten we onze hoop niet vestigen op weidse vergezichten, groot leiderschap of een nieuwe verenigende religie (die zijn alleen maar riskant), maar op flitsen van gemeenschappelijkheid.” (30) De grote a priori’s hebben afgedaan, er is geen overkoepelend dominant vertoog meer voorhanden dat als blauwdruk kan dienen om de maatschappij te ordenen. Dus ook de godsdienst niet.

“God is voor velen een bron, maar, onder de radicaal-seculiere conditie, voor de samenleving een effect.” (208) Dat is een hele theologische en filosofische doctrine in één slagzin samengevat. Het zet de hele traditionele ontologie én de bijhorende natuurlijke theologie ineens weg. Een substantiële, transcendente, objectieve God, daarvan is niet langer sprake. Een God die bestaat op aan het bestaan voorafgaande wijze is ‘achteraf’ geconcipieerd, komt pas tevoorschijn tijdens het leven. De idee van een ‘emergente’ god is natuurlijk niet nieuw. Bij Boutellier krijgen we wel een heel ‘radicale’, basale versie van dit model. Religie is een sociaal fenomeen, meer bepaald een sociaal effect. Het is niet God die een maatschappelijke orde wil, als in de (premoderne) theocratie, maar de samenleving die een god wil, in deze ‘pragmacratie’.

In die zin mag de auteur een legitieme vertegenwoordiger van de laatmoderniteit heten. Het ‘religieuze’ kent immers een duidelijke verschuiving van het morele kader, typisch voor de ‘hoogmoderniteit’, naar een sociaal kader. Het theologisch gestoelde ‘behoren’ draagt niet langer een morele connotatie, maar een sociale: het ‘belonging’.

De grote verdienste van dit boek is dat het een delicaat debat in voor elkeen begrijpelijke termen giet, zonder enige ‘academische’ pretentie. Dat gaat uiteraard hier en daar ten koste van nuance of volledigheid, maar daarmee komen we bij de tweede grote verdienste terecht: het heeft helemaal geen enkele

‘objectieve’ pretentie, maar spreekt vanuit een bezorgdheid en een overtuiging. Dat is het voordeel van een gedreven wetenschapper die ‘even over het muurtje’ kijkt en met wat hij daar aantreft nog zinnig weet om te gaan ook.

Erik MEGANCK (Antwerpen)

DRAAG- EN REIKWIJDTE VAN DE TAAL

Joost Van Driessche, *Muishond. Techno-wetenschappelijke, literaire en ethische bewegingen van taal*. Utrecht, Klement, 2017, 352 pp., €24,99, ISBN 9789086872213

Wat een uitdaging om aan een wijsgerig traktaat de titel van een nagenoeg onbekend Vlaamse dialectwoord ‘Muishond’ mee te geven! Joost Van Driessche durft het aan. De lezer krijgt al in de inleiding de eerste nodige uitleg over de onmiddellijke betekenis: de ‘muishond’ is een woord voor ‘wezel’, *mustela nivalis*, het kleinste roofzoogdier. Dit tussenwoord is een prachtige metafoor om een dispuut te verhelderen als we ons realiseren hoe het poëtische woord er ons toe aanzet om op een andere manier, de eerder literaire-poëtische wijze, de retorische tussenruimtes in de betekenisvorming in vertogen te begrijpen. De wetenschappelijke manier van spreken – die uiteraard ook een keuze van het subject blijft – houdt de poëtië angstvallig op afstand, die wordt afgewezen met: ‘dit is slechts fictie, maar wij zijn met feiten bezig in onze zoektocht naar techno-wetenschappelijke innovaties’. Niettemin kunnen de innoverende wetenschappers zich in hun verslaggeving niet onttrekken aan het eerste taalgebruik dat zeker niet volledig discursief is. Wetenschappelijk taalgebruik is nu eenmaal schatplichtig aan figuren.

De auteur biedt een bijzonder diepgravende exploratie in de domeinen van de intellectuele sferen. Er is een sfeer waar men de ruimte van de talige muishonden gedooft; er is een andere die ze vermijdt als de pest. De lezer moet echter enig geduld oefenen. Zoals het hoort geeft de auteur pas tegen het einde van zijn pittig boek de nodige afsluitende uitleg die weer aansluit bij de titel en die bevestigt dat er zoiets als een ruimte van de muishond is. Het betreft inderdaad een ‘onmogelijk dier’, een kruising, een dier dat we niet zomaar op onze schoot kunnen nemen of waarmee we, dan aan de leiband, een wandeling in het stadspark kunnen maken.